

A reformáció és a Forgách család a 16–17. század fordulójáig

Benkó Gábor

Bevezetés

A konfesszionizáció folyamata a Magyar Királyság területén¹ viszonylag hamar elindult.² A reformáció tanaival több, az elithez tartozó főúri család tagja is rokonszenvezett. A korábban meglévő politikai, társadalmi ellentétek mellé a felekezeti hovatartozás is megosztó erőként jelent meg a főúri társadalomban. A Forgách család különösen hamar kapcsolatba került a reformáció eszméivel. Felekezeti hovatartozásukat azonban, úgy tűnik, befolyásolta a karrierstratégiai érdek is. A család jó példa arra, hogy a konfesszionizáció kezdeti évtizedeiben egy feltörekvő nemesi család hogyan igyekezett kiiktatni azokat a bizonytalansági tényezőket, melyek a felekezeti hovatartozásból adódtak. A család Mohács után felemelkedő generációjában egyszerre volt jelen a tudatos protestáns felekezetválasztás és a katolikus felekezeti orientáció. A katolikus Habsburgok által irányított országban ez a felekezeti rugalmasság a felemelkedés zavartalan voltát szolgálta.

Jelen tanulmányomban a család protestánssá válásának folyamatát kívánom bemutatni 1526-ot követően, valamint azt, hogy a család felekezetválasztásával miként reagált a 16. század végén, 17. század elején kialakuló változó politikai környezetre. A Forgách család tagjai az adott időszakban jól tájékozódtak a felekezetek között, és felekezeti hovatartozásukat mindig a karrierstratégiájuk erősítésére tudták használni. Érdeemes figyelmet fordítanunk arra, hogy a 16. század folyamán az arisztokrácia soraiba emelkedő família miként reflektált korának vallási kérdéseire, a 17. században bekövetkező változásokra s hogyan birkózott meg annak kihívásaival. Munkámban a család 11–13. generációit³ vizsgálom, pontosabban a

¹ Bővebben: CSEPREGI ZOLTÁN – DIENES DÉNES: Kereszténység Magyarországon 1526 előtt. Sárospatak, 1997. (továbbiakban: CSEPREGI–DIENES, 1997.) 110–116. p.; CSEPREGI ZOLTÁN: A magyarországi reformáció első nemzedéke: családi háttér – tanulmányok – papszentelés. In: Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században. Szerk.: Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. Pécs, 2017. 135–156. p.; SZABÓ ANDRÁS PÉTER: Stephan Xylander és a szepességi testvérületi jegyzőkönyvek. In: Od reformácie po založenie cirkvi – A reformációtól egyházalapításig. Szerk.: Peter Kónya – Annamária Kónyová. Prešov, 2015. 165–175. p; UÓ: Szepességtől Biharig. Protestantizmus, irodalom és művelődés Magyarországon a 16–18. században. Komárom, 2013.; Mezőváros, reformáció és irodalom. (16–18. század) Szerk.: Szabó András Péter. Bp., 2005. (Historia Litteraria, 18.); ZOVÁNYI JENŐ: A reformáció Magyarországon 1565-ig. Bp., 1921. (továbbiakban: ZOVÁNYI, 1921.)

² Maga a folyamat hosszan, egyesek szerint egészen a 18. századig elnyúlik, pl.: FORGÓ ANDRÁS: A kései konfesszionizáció magyarországi jellegzetességeiről. In: *Korall*, 2014. 57. sz. 92–109. p.; TUSOR PÉTER: Katolikus konfesszionizáció a kora újkori Magyarországon. Egyetemi jegyzet. Piliscsaba, 2008. Online: tk.pilisart.hu – 2016. október. (továbbiakban: TUSOR, 2008.)

³ Ezek a generációk esnek az 1526 és 1604 közötti időszakra, ami a tanulmány időkorlátja. A végpontot Forgách Zsigmond katolizálása jelenti.

karrierstratégia és emelkedés szempontjából a generációk meghatározó tagjait.

A Forgách család protestánsává válásának körülményei

A 16. század a reformáció időszaka, ami az 1520-as években jelentkezett a Magyar Királyság területén, ekkortól indult meg folyamatos terjedése mind a német ajkú szabad királyi, valamint bányavárosokban, mind a nemesség felsőbb köreiből is.⁴ Feltehetőleg a Forgách család is ekkor lett protestáns, akárcsak több főúri család, erről pontos adatunk jelenleg nincs, az első valamelyest közvetett adat, hogy 1545-ben Balázs prédikátor Komjátiban szolgált.⁵ Az 1548-as hatalmaskodásuk következtében keletkezett iratanyagban található az első olyan forrás, mely teljesen nyíltan kimondja felekezeti hovatartozásukat, 1549-ben.⁶

Valószínűsíthető, hogy a Forgáchok a Thurzó családnak, közelebről Thurzó Eleknek köszönhetően ismerkedtek meg a protestantizmussal. A humanista műveltségű Thurzó kétségtelenül rokonszenvezett a protestantizmussal, birtokain megjelentek prédikátorok és támogatásukkal elősegítette a reformáció terjedését.⁷ Kapcsolata a Forgách családdal egyrészt birtokaik szomszédossága miatt feltételezhető,⁸ másrészt rokoni kapcsolat

⁴ CSEPREGI-DIENES, 1997. 110–116. p.

⁵ BOTTA ISTVÁN: Huszár Gál élete, művei és kora, 1512?–1575. Bp., 1991. (továbbiakban: BOTTA, 1991.) 295. p.

⁶ 1549-ben, amikor a hatalmaskodási ügy tárgyalása alatt visszatérhettek Komjátiba, onnan a katolikus papokat (újfént) elüldözték, magukat és jobbágyaikat pedig a „Luther és Zwingli-féle tévelygésnek” („novis erroribus secundum Lutherum et Zwinglium”) adták át. Erről tanúskodik a Helytartótanács 1549. június 26-án I. Ferdinándhoz címzett levele. KISS ISTVÁN: A magyar Helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveles könyve. Bp., 1908. 124. p.; a másik fontos bizonyíték pedig a Forgách-család kegyelemlevele: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL.) E 148. (= Magyar Kamara Levéltára. Neo-regestrata acta.) Fasc. 600. No. 28. (A kegyelemlevélről és a keletkezés okáról a későbbiekben lesz szó.)

⁷ A reformáció korai időszakának tekintetében érdemes óvatosan kezelnünk Thurzó Elek felekezeti gondolkodását, Zoványi Jenő is figyelmeztet az éles határvonalak meghúzhatatlanságára, ezt támasztja alá az is, hogy Gecsényi Lajos kutatásai alapján Thurzó Elek a nyitrai püspökséget igyekezett megtartani a család kezében, sőt feltételezése szerint 1526-ban ezt Thurzó maga számára is megpróbálhatta biztosítani. Zoványi Jenő érvelését Thurzó mostohaleányának katolikus módon való kiházasításával támasztja alá, Botta István viszont ezt a protestáns egyházjog kialakulatlanságával magyarázza, helyesen, miután Mikler Károly a magyar evangélikus vallás kialakulása kapcsán azt írja, hogy a 16. század közepe előtt a katolikus és lutheránus szertartások „nagyobbrészt azonosak”. Ha ez az érv nem is fogadható el teljesen, Thurzó Elek püspökségekkel kapcsolatos megmozdulásai mégis óvatosságra intenek véleményem szerint. GECSÉNYI LAJOS: A rejtélyes Thurzó. Thurzó Ferenc, a magyar és az udvari kamara elnöke. (1549–1563) In: *Levéltári Közlemények*, 2010. 3–31. pp (továbbiakban: GECSÉNYI, 2010.); PÉTER KATALIN: Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból. Bp., 1995. (továbbiakban: PÉTER, 1995.) 17. p.; ZOVÁNYI, 1921. 49. p.; BOTTA, 1991. 294. p.; MIKLER KÁROLY: Magyar evangélikus egyházjog. Bp., 1906. 21. p.

⁸ A Thurzók bírtak Nyitraiban birtokokkal, illetve a nyitrai püspökség birtokait is kezelték. GECSÉNYI, 2010. 6. p.

is összefűzte a két családot: Mind a Thurzó-, mind a Forgách familia házasodott a Lévy Cseh családdal, közelebbről Cseh Zsigmond gyermekeivel: Thurzó Anna Lévy Cseh Gábor felesége lett, míg a Forgách II. Ferenc⁹ Lévy Cseh Zsófiát vette nőül.¹⁰ A magyar elit soraiban gyorsan emelkedő Elek¹¹ jelenthetett követendő mintát a Forgáchok számára, a kettős kapcsolódási pont révén pedig nem zárható ki, hogy ez a reformációhoz fűződő viszonyukra is kihatott. Forgách (I.) Zsigmond (? – 1563) hivatali karrierjének forrásokkal igazolható kezdőpontja 1537, ekkor nyerte el kincstárnoki tisztségét, ugyanis a legkorábbi forrás, mely kincstárnokká választásáról szól, az 1537-es nyitrai részleges gyűlés, ahol a hadi célokra beszedett adók kezelésével bízták meg. Ettől kezdve rendszeresen a kincstárnoki feladat végzésére vonatkozó források 1548-ig.¹² A reformáció szempontjából azért fontos Zsigmond kincstárnoki karrierje, mert feltételezhető, hogy ennek köszönhetően kerülhetett kapcsolatba az evangélikus Pemflingerekkel, akik közül István komoly szerepet játszott a Magyar Kamarában. A kapcsó-

-
- ⁹ Forgách Péter fia, Forgách Zsigmond unokatestvére. 1490 és 1531 között élt. BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách-család története. Esztergom, 1910. (továbbiakban: BÁRTFAI, 1910.) 229. p.
- ¹⁰ Bár Anna nem Thurzó Elek lánya volt, hanem Thurzó VI. János, Elek unokatestvérenek gyermeke, az 1534-ben elhalt János gyermekei, köztük Thurzó Ferenc a későbbi nyitrai püspök az ő nevelésébe kerültek. NAGY IVÁN: Magyarország családai czimekkkel és nemzedékrendi táblákkal. I–XIII. köt. Bp., 1857–1868. Elektronikus dokumentum (1999). (továbbiakban: NAGY, 1999.); MIROSLAV ELIÁŠ: Forgáchovci – šľachtický rod z Gýmeša. Nové Zámky, 2010. (továbbiakban: ELIÁŠ, 2010.) 91. p.; GECSÉNYI, 2010.
- ¹¹ Thurzó Elek pályafutásáról bővebben: PÁLFFY GÉZA: A Thurzó család a Magyar Királyság arisztokráciájában: Egy különleges arisztokrata familia Magyarországon. In: *Történelmi Szemle*, 2011. 1. sz. 63–84. p. (továbbiakban: PÁLFFY, 2011.)
- ¹² Zsigmond korábban II. Lajos udvarában is tölthetett be cubicularius-i tisztséget, azonban Bártfai Szabó László és Bartoniek Emma erre vonatkozó állításukat forrással nem támasztották alá, eddigi kutatásaim során pedig én sem találtam ennek nyomát. Ráadásul Bártfai önmagával is ellentmondásba keveredik az 1904-es, Forgách Ferencről írott és az 1910-es, Forgách családról szóló monográfiáiban, 1904-ben azt állítva, hogy Zsigmond cubicularius volt II. Ulászló és II. Lajos udvarában, 1910-ben viszont azt írja, hogy a mohácsi csata előtt tisztséget nem viselt. Írásaiban nem tér ki arra, hogy ezen következtetései honnan származnak, illetve az sem egyértelmű, hogy 1910-ben felülbírálná korábbi álláspontját. Írásaira jellemzőek az önellentmondások, leginkább az 1910-es Forgách monográfiában (szintén Forgách Zsigmond esetében a Szapolyai-Ferdinánd szembenállásban történő oldalválasztását illetően is két ellentétes állítást tett). Ezek alapján és forrásmegjelölés hiányában jelen esetben az 1537-es időpontot tartom a leginkább elfogadható kezdőpontnak. Az 1537-es megbízás: Magyar Országgyűlési emlékek történeti bevezetésekkel. 2. Szerk.: Fraknói Vilmos. Bp., 1875. (továbbiakban: FRAKNÓI, 1875.) 30. p. Ezen felül 1545-ből is vannak adataink kincstárnoki tisztségére: MNL OL. A 57. (= Kancelláriai Levéltár. Libri Regii.) 2.131.; 1547-es kinevezése Thurzó Ferencsel együtt: FRAKNÓI, 1875. 136. p. 1548-ban Báthory András nyugtájából és Dobó István leveléből értesülünk arról, hogy Zsigmond viseli a tisztséget: BÁRTFAI, 1910. 213. p.; BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: Ghymesí Forgách Ferencz, 1535–1577. Bp., 1904. Online: Magyar Elektronikus Könyvtár: mek.oszk.hu/05600/05658 – 2019. március. (továbbiakban: BÁRTFAI, 1904.); BARTONIEK EMMA: Fejezetek a XVI-XVII. századi magyarországi történetírás történetéből. Bp., 1975. (továbbiakban: BARTONIEK, 1975.)

lódási pontot az képezheti, hogy Zsigmondot az országgyűlés több ízben is a hadiadó kezelésére választotta kincstárnokká, s a hadiadó kezelése is a kamara hatáskörébe tartozott.¹³ Pemfflinger István az uralkodó egyik jelentős bizalmi embere és magyarországi szakértője volt. 1521-től szolgált Ferdinándot, 1528-tól tanácsos volt a Magyar Kamarában, majd 1531-ben nyerte el az elnöki posztot.¹⁴ A Pemfflinger család regensburgi származásával¹⁵ még inkább kötődhetett a reformációhoz, miután a protestantizmus egész korán megjelent a városban.¹⁶ István testvére Márk, mint nagyszabedeni királybíró, komoly szerepet vállalt az erdélyi szászok körében a protestantizmus terjesztésével kapcsolatban.¹⁷ A Pemfflingerek Forgách Zsigmondra gyakorolt hatását azért sem zárhatjuk ki, mert ugyancsak ők voltak jelen a szintén protestánsá váló enyingi Török család felekezetsváltásakor is többek között rokoni kapcsolataik miatt.¹⁸ A Forgách-Pemfflinger kapcsolatot tovább erősítette, hogy Forgách Simon Pemfflinger István testvérének, Sebestyénnek a lányát vette el.¹⁹

¹³ Amellett, hogy a hadiadó nem királyi, hanem országos jövedelemnek számított, így az akkor vált királyi bevétellé, ha ezt az országgyűlés megszavazta. Viszont Ferdinánd pénzügyi reformjai, központosítási törekvései racionálisan indokolták a kamarai érintettséget, illetve kezelést. Ezt az is mutatja, hogy 1537-ben és később, 1547-ben is a hasonlóan kincstartónak választott Forgách Zsigmond (és 1547-ben Thurzó Ferenc) mellé a király jóváhagyásában kamarai tanácsosokat delegált. Az előző jegyzetben taglalt források alapján látszik, hogy Forgách Zsigmondot a rendek választják meg, ennél fogva tehát a korábbi, Bártfai által leírt vélekedés, miszerint Zsigmond a kamara tisztségviselője lett volna, kormányzattörténeti szempontból nem helytálló. Zsigmond tisztsége révén munkakapcsolatban állt a kamarával, de ez a kincstartóság rendi eredetű. BÁRTFAI, 1910. 231. p. A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek. Szerk.: F. Kiss Erzsébet. Bp., 1995. (továbbiakban: F. KISS, 1997.) 7. p.; GECSÉNYI, 2010.

¹⁴ F. KISS, 1997. 5. p.

¹⁵ KUBINYI ANDRÁS: Tanulmányok Budapest középkori történetéről. 2. köt. Bp., 2009. (továbbiakban: KUBINYI, 2009.) 744. p.; NAGY, 1999.

¹⁶ A hitújítás első hívei már az 1520-as években megjelentek a városban (például az anabaptizmus), az éles váltás végül a regensburgi hitviták után következett be az 1540-es években. HILLERBRAND, HANS J.: The Protestant Reformation. New York, 1968. (Documentary History of Western Civilization) 137. p. A regensburgi reformáció háromszázadik évfordulójakor megjelent kötet: HERMANN, KARL FRIEDRICH HEINRICH: Kurzgefaßte Geschichte der Kirchen-Reformation in Regensburg. Regensburg, 1842.

¹⁷ KUBINYI, 2009. 753. p.

¹⁸ Pemfflinger Márk lánya enyingi Török Bálint felesége lett, Szerémi György „jó lutheráná”-nak nevezte. BESSENYEI JÓZSEF: Enyingi Török Bálint okmánytára. Bp., 1994. Online: Magyar Elektronikus Könyvtár: mek.oszk.hu/02200/02211 – 2013. október.; BOTTA, 1991. 294. p.; NAGY, 1999.

¹⁹ A korábbi szakirodalom (Bártfai, Sörös és Nagy Iván) tévesen Pemfflinger Márk lányának írta Orsolyát, azonban a Forgách Simon Dobó Istvánhoz írt 1559-es esküvői meghívójában egyértelműen Pemfflinger Sebestyén lányaként szerepel Orsolya. MNL OL. E 172. (= Magyar Kamara Levéltára. Archivum Familiae Dobó) II. t., No. 13. Emellett alátámasztja ezt a tényt: KUBINYI, 2009. 753. p.

A reformáció hatása a Forgách család 11. generációjára

A Forgách család tagjai közül feltehetően többen is a reformációhoz csatlakoztak, s ez birtokaik hitéletére is hatott:²⁰ az 1560-as egyházlátogatási jegyzőkönyv alapján a katolikus vallás nagyban visszaszorult a térségben, csak a Kéri járásban, ahol Komjáti volt, 21 plébániából körülbelül 16 protestáns kézben volt.²¹ Ennek alapján joggal feltételezhetjük, hogy a Forgách család által a 11. generáció aktív időszakában birtokolt, több mint 33 birtokuk²² esetében többségében hasonló lehetett a helyzet.²³ A protestáns prédikátorok fontos szerepet játszhattak a család vallási életében, hiszen Forgách Zsigmond, amikor 1559-ben két papjának menekülnie kellett, személyesen igyekezett a helyzetüket rendezni, Nádasdy Tamást levélben kérte segítségnyújtásra.²⁴ A protestáns hitelvek követése a Forgách család országon belüli kapcsolataira is nagyban rányomta a bélyegét, ugyanis ez egy újabb szállal erősítette meg a Nádasdyakkal²⁵ kialakult kapcsolatukat. Ná-

²⁰ Fontos teoretikus vita a papi, illetve nemesi reformáció kérdése, az, hogy a földesurak vagy a felekezetet váltó alsópapság szerepe a meghatározóbb. Az kétségtelen, hogy a reformáció tanainak megjelenését a katolikus egyházhoz tartozó személyeknek (magyar viszonylatban különösen a minoritáknak) köszönhetjük, ugyanakkor fontos azt is szem előtt tartani, hogy a reformáció tanításai terjedésük során a városokon túl elsősorban a földesurakat érintette, érdemesnek tartom itt kiemelni, hogy az első protestánsnak tekinthető papi gyűlés összehívója Somlyai Báthori Anna is ehhez a réteghez tartozott. Ennélfogva tehát a földesúri támogatás fontos szerepe a reformáció terjesztésében nem vitatható el. A jobbágság felekezeti hovatartozását a kegyúri jogon keresztül aktívan befolyásolhatta a nemesség, viszont a prédikátorok tevékenysége is legalább ilyen fontos volt ebből a szempontból. Ez természetesen 1526 után válik egyre meghatározóbbá, mivel addig elsősorban a köznemesség németellenes érzelmi világa csökkentette nyitottságukat, az 1526 előtti Luther tanait terjesztők pedig ebbe a csoportba estek. CSEPREGI–DIENES, 1997. 110–111., 116–119. p.; KULCSÁR PÉTER: A Jagelló-kor. Bp., 1981. 146. p.; PÉTER, 1995. 11., 17., 22. p.; VÉGH ZSUZSANNA: A reformáció előzményei és kezdetei Ung vármegyében. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2005. 2. sz. 80–97. p.

²¹ BOTTA, 1991. 288. p.

²² A birtokhálózatot illetően bővebben ld.: BENKŐ GÁBOR: Alternatívák a mohácsi csata után a magyar nemesség számára: Forgách Zsigmond karrierépítő tevékenysége. In: *Adsumus XIII. Tanulmányok a XIV. Eötvös Konferencia előadásaiából*. Bp., 2015. 7–25. p (továbbiakban: BENKŐ, 2015.)

²³ A földbirtokosi viselkedésnek egy másik példáját mutatta Perényi Péter, aki várában már 1537 karácsonyán protestáns prédikátort tartott, viszont Sárospatak népe még katolikus misére járhatott ezzel egy időben. SZÜCS JENŐ: Sárospatak reformációjának kezdetei. In: *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve*, II. Bp., 1982.; DIENES DÉNES: Sárospatak reformációja. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2008. 4. sz. 40–68. p.

²⁴ MNL OL. E 185. (= Magyar Kamara Levéltára. Archivum Familiae Nádasdy.) A.12.

²⁵ Nádasdy Tamás udvarával számos jelentős reformátor állt kapcsolatban, például Bornemissza Péter, Szilveszter János, Melius Juhász Péter, Dévai Bíró Mátyás. Udvarában nyomdát is létesített, valamint iskolát, ezzel kapcsolatban Philip Melanchton is ír levelet Nádasdy Tamásnak. ÓZE SÁNDOR: Adatok a reformáció elterjedéséhez a Nádasdy uradalomban. In: *Zalai Múzeum*, 7. Zalaegerszeg, 1997. 19–23. p.; CZENTHE MIKLÓS: Melanchton levele Nádasdynak. In: *Credo*, 1997. 1–2. sz. 19–25. p. Nádasdy Tamás mecénási tevékenységéről: PÉTER, 1995. 56–65. p.; PAYR SÁNDOR: A nádorispán udvara. Történeti kép a reformáció korából. Sopron, 1903. (Klny. a Csanádi Evang. Nőegylet által kiadott „Emléklapok”-ból.) 8–16. p.; UÓ: Protestáns volt-e Ná-

dasdy Tamás nádor támogatása komoly kapcsolati tőkét jelentett. A korábban említett hatalmaskodást lezáró királyi kegyelem kieszközölői között már Nádasdy Tamás is ott volt,²⁶ ami jól mutatja a két család érdekeinek, kapcsolatrendszerének összefonódását. A hitújítás iránti közös érdeklődés elősegítette, hogy a Nádasdy-Forgách viszonyt további szálakkal erősítsék meg. Ezek egyike volt, hogy Zsigmond egyik fia, Simon (1526–1598) minden bizonnyal Nádasdy Tamás szervitoraként működött, első kimutatható katonai szereplése pedig 1551-ben Lippa alatt Nádasdy seregében csapatvezérként zajlott.²⁷

A már korábban említett 1548-as hatalmaskodási ügy²⁸ a család számára szerencsésen zárult, hiszen 1550-ben végül I. Ferdinándtól kegyelmet nyertek: az ügy februárban rendeződött, a következő hivatalos iratokkal: február 13-án kelt Pozsonyban az az irat, mely a kegyelem feltételeit állapította meg,²⁹ a kegyelmet pedig február 21-én kapták meg.³⁰ A feltételeket két csoportra oszthatjuk: kártérítés és vallási kérdések rendezése. Munkám szempontjából a forrás fontosságát a vallási kérdések adják. A február 13-i feltételek elsősorban a felekezeti hovatartozás kérdésére koncentráltak, arra szólították fel bennük a Forgáchokat, hogy térjenek vissza a katolikus hithez a tévelygésekből.³¹ A korábban már említett gyülekezeti viszonyok azonban azt mutatják, hogy a kegyelem ezen feltétele nem teljesült, legalábbis nem a család egészét érintően. Zsigmond megmaradt protestánsnak, s fiai közül egyedül Ferenc (1535–1577) lett katolikus, minden bizonnyal karrier-stratégiai szempontokat figyelembe véve, mivel egyetemi tanulmányainak pártfogója Oláh Miklós esztergomi érsek volt.³² Simon és Imre is megmaradt a protestáns hitelvek követőjének.

A hatalmaskodás miatti felségsértési per azt is mutatja, hogy a reformációnak ebben a korai szakaszában az uralkodónak nem állt érdekében a hozzá más tekintetben hűséges elitet még ilyen szituációban sem „lecserelni”, ám Ferdinánd ezt igyekezett kihasználni a Lutherrel szimpatizáló elit katolikus egyházba történő visszatérésének előmozdítására. A kegyelem feltétele volt a rekatolizálás, ám a valóságban ezt nem sikerült érvényesíteni.³³ Az 1560-as egyházlátogatási jegyzőkönyvek ugyancsak a kialakulóban

dasdy Tamás? Bp., 1914. (Klny. a Protestáns Szemléből.); KOVÁCS SÁNDOR: A magyar reformáció és a Nádasdy-ház. In: *Ösvény*, 1917–1920. 5–8. sz. 139–152. p.; ZOVÁNYI, 1921. 124. p.

²⁶ MNL OL. A 57. 2.517.

²⁷ SÖRÖS PONGRÁC: Ghimesi Forgách Simon báró. I. In: *Századok*, 1899. 7. 595–617. p. (továbbiakban: SÖRÖS, 1899.) 596. p.

²⁸ MNL OL. A 57. 2.399.; BARTFAI, 1910. 214. p.; újabban: BENKŐ, 2015.

²⁹ MNL OL. E 148. Fasc. 600. No. 28.

³⁰ MNL OL. A 57. 2.517.

³¹ „Primo quod dicti fratres cum uxoribus liberis totaque ipsorum familia ab omnibus parvis et perversis dogmatibus et erroneis seetis cavere ac veram catholicam et orthodoxam fidem et religionem Christianam agnoscere amplecti tenere et observare” MNL OL. E 148. Fasc. 600. No. 28.

³² BARTONIEK, 1975. 222. p.

³³ MNL OL. E 185. a.12. Forgách Zsigmond – Nádasdy Tamás. No. 1. „Császár öfölsége parancsolatjából, hogy ne tartsák, hanem elküldjék onnan őket, ide jöttek vala hozám Ghymesbe, kérnek engemet, hogy jónék ómellöttük könyörögniök, azon én is

lévő evangélikus felekezet következetes támogatását mutatják.³⁴ Az, ahogy egy család, amely a katolikus Habsburg uralkodók pártján próbálta felépíteni a karrierjét, reagált az uralkodói rekatolizációs utasításra, jól mutatja a kor arisztokráciájának a viselkedését a felekezetválasztás tekintetében. A karrier építésének csak részben rendelték alá a felekezeti hovatartozásukat, amikor a fiútestvérek egyike számára a katolizálás útját jelölték ki. Erős lutheránus meggyőződésüket az mutatja, hogy a család nagyobb része megmaradt a reformált hitben, és csak egy fiú katolizált. Az egy fiú azonban, a nagyhatalmú Oláh Miklós támogatását élvezve, hatékony segítségére, sőt védelmére is lehetett a család protestáns tagjainak.

A felekezeti szerepe a 12. generáció életében

Forgách Ferenc felekezeti hovatartozásának szerepe

Forgách Ferenc azokat a nemesi ifjakat követte, akik a humanista oktatás fellegvárának tartott padovai egyetemen szerezték meg műveltségük alapját.³⁵ A tanulmányaiból 1556-ban tért vissza s még ugyanabban az évben váradi püspökké tette őt Ferdinánd,³⁶ ami remekül mutatja, hogy a család felemelkedése szempontjából mennyire kedvező lépést jelentett Ferenc katolikusága. Ez a lépés a testvére emelkedését is segítette, ugyanis Simont még ebben az évben tiszántúli főkapitánnyá és váradi végvidéki főkapitánnyá nevezte ki az uralkodó.³⁷ Valószínűnek látom, hogy a kinevezésében fontos szerepet játszott testvére, Forgách Ferenc: a püspök jól felfogott érdeke volt, hogy székhelyét megvédhesse, valamint, hogy egy családtagja legyen annak kapitánya. A pozícióját megszilárdította volna, ha Váradot sikerült volna ekkor megvédeni a török támadás ellen, ami Izabella és János Zsigmond Erdélybe történt visszatérése után következett be, azonban a püspöki székhely 1557-ben elesett.³⁸ Ferencet 1558-ban minden valószínűség szerint az alsó papi rendekre is felszentelték, ami arra utalhat, hogy katolikusága ekkorra identitásának része lehetett, átélt vallásos meggyőződésé válhatott.³⁹ Ebből az évből származik egy Ferdinánd által aláírt és

őmellettök, hogy nagyságod adna valami plébánosságot nekik, az nagyságod jószágában.”

³⁴ BOTTA, 1991. 288. p.

³⁵ Forgách Ferencről bővebben: ALMÁSI GÁBOR: Variációk az értelmiségi útkeresés témájára a 16. században: Forgách Ferenc és társai. In: *Századok*, 2006. 6. sz. 1405–1440. p.; BARTONIEK, 1975.; BARTFAI, 1904.; BORZSÁK ISTVÁN: Forgách Ferenc és Tacitus. In: *Irodalomtörténeti közlemények*, 1977. 1. sz. 51–60. p.; SÖRÖS PONGRÁC: Forgách Ferenc élete. I–II. In: *Századok*, 1896. 6. sz. 519–541. p.; 7. sz. 634–648. p.

³⁶ MNL OL. A 57. 3.369.

³⁷ FORGÁCH FERENC: Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt. Ford.: Borzsák István. In: *Humanista történetírók*. Szerk.: Kulcsár Péter. Bp., 1977. (továbbiakban: FORGÁCH, 1977.) 702. p.; PÁLFFY GÉZA: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. In: *Történelmi Szemle*, 1997. 2. sz. 257–258. p. Online: Elektronikus Periodika Archívum: epa.oszk.hu – 2019. december.

³⁸ FORGÁCH, 1977. 710. p.; ISTVÁNFY MIKLÓS: Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában. I/2. Bp., 2009. 264. p.; VERANCICS ANTAL: *Memoria rerum*, 1504–1566. Bp., 1981. 104. p.

³⁹ BARTFAI 1904. Legalábbis annak a jele, hogy püspöki pályaképét mélyen átélte, ha figyelembe vesszük, hogy Thurzó Ferenc püspöki pályafutása miként alakult. Thurzó

több nemeshez és városhoz (köztük Révay Mihály turóci főispánhoz, Nyáry Lajoshoz és Nyáry Lőrínchez, Loránth Miklóshoz, Sárkány Orsolyához⁴⁰) elküldött levél, melyben a katolikus vallás pártolására szólítja fel őket. Bártfai Szabó László, a Forgáchok első kutatója szerint a levelek stílusa Forgáchéra erősen hasonlít, és maga Ferenc alá is írta őket.⁴¹ A felszentelésből és a levelekből arra következtethetünk, hogy Ferenc esetében a katolikus egyház 1550-es választása történhetett érdekből, azonban ez az évek múlása hitbéli meggyőződésé alakulhatott. Ferenc karrierjének fontos, a család előrelépését szolgáló eredménye az volt, hogy 1560-ban kapta a Forgách család gácsi ága a bárói rangemelését,⁴² amely név szerint Zsigmondot, Simont, Ferencet, Pált és Imrét említette, s jelentős lépcsőfokot jelentett, ugyanis innen az arisztokrácia körébe sikerült felemelkedniük, bár hatalmuk és vagyoni helyzetük ekkor még messze nem érte el a későbbi szintet. Az oklevélben a báróvá emelés indoklásaként két tényező jelenik meg: az egyik a katonai szolgálat a törökök és János király, annak fia, valamint alattvalói ellen, ez Zsigmond, majd Simon katonai szolgálataira vonatkozik egyértelműen.⁴³ A másik tényező azonban egyértelműen csak Ference vonatkozik: „*fidelia et grata servitia singulare eruditionem liberarium scientiarum peritiam aliasque praeclaras animi virtutes et dotes fidelis nobis dilecti reverendi Francisci Forgach de Gyemes episcopi Varadiensis ac consilarii et secretarii nostri*”,⁴⁴ vagyis Bártfai fordításában: „tiszteendő Forgách Ferenc váradi püspök, titkos tanácsosunk kedves és hű szolgálataiért, kiváló képzettségéért, a tudományban való jártasságáért

Ferenc stallumát elhagyva házasságot kötött, a szakirodalomban a vallásváltás kérdése is felmerült. Sajnos Thurzó Ferenc vallási hovatartozásáról egyértelmű korabeli adataink nincsenek, ezért kérdéses a vallásváltás. Az bizonyos, hogy a Thurzó család a 16. század elején a püspöki stallumok tekintetében erős pozíciókkal rendelkezett, a nyitrai püspökséget már-már családi örökségként kezelte. A kérdés abból a szempontból mindenképpen érdekes és elgondolkodtató, hogy Thurzó Ferenc fia, György a későbbi nádor bizonyíthatóan az evangélikus vallást követte s védelmezte is. Amennyiben Thurzó Ferenc nem lett protestáns, úgy György vallási nevelésében kiemelkedő szerepet töltött be a Forgách család, miután Forgách Imre lett mostohaapja, s György később a Forgách családba házasodott, Forgách Simon lányát véve feleségül. Ez azért is erősen valószínű, mert Thurzó Ferenc csak hétéves koráig nevelhette Györgyöt 1574-ben bekövetkezett halála miatt. GECSÉNYI, 2010. 3. p.; TAKÁTS SÁNDOR: Thurzó Ferenc. In: Takáts Sándor: A magyar múlt tarlójáról. Bp., é.n. 75–81. p.; WENZEL GUSZTÁV: Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló, Ferenc, négy egykorú püspök a bethlenfalvi Thurzó családból, 1497–1540. Bp., 1878. György evangélikus felekezeti pártolása kapcsán bővebben: ILA BÁLINT: A Thurzó-levéltár protestáns egyháztörténeti iratai. Bp., 1934. (Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár, 15.) 234–286. p. Thurzó György házasságát illetően: BÁRTFAI, 1910. 491. p.; PÁLFFY, 2011. 67. p.

⁴⁰ BÁRTFAI, 1904.

⁴¹ BÁRTFAI, 1910. 239. p.; BÁRTFAI, 1904.

⁴² MNL OL. P 287. (= Családi Levéltárak. A Forgách család gácsi iratai.) Fasc. A. No. 30.

⁴³ Uo. „*Quare cum vos sacrae coronae nostrae ac nobis quoque pro locorum et temporum varietate tam contra Thurcas crucis Christi hostes, immanissimos quoque rebelles nostros factionem quondam Joannis regis et filii eius sequentes cum bonorum fortunarumque vestrarum amissione, tum vero periculo vitae et capitis sanguinique effusione, summa fide et integritate nullatenus declinando servivisse, multis magnisque testimoniis compertissimum habemus.*”

⁴⁴ Uo.

és más jeles lelki tulajdonságaiért”.⁴⁵ Ebből az következik, hogy Ferenc szolgálata az időszakban egyenértékűek voltak a család katonai szolgálataival, tehát kijelenthetjük, hogy az ő udvari hivatali működése az időszakban sikeres volt és a család szempontjából kedvező. 1568-ban viszont elhagyta a Magyar Királyságot s Erdélyben próbált érvényesülni. Ezt követően már nem tudta előmozdítani a család emelkedését a Magyar Királyságon belül.⁴⁶

Forgách Simon protestantizmusának szerepe a család emelkedésében

A protestantizmus Forgách Simon pályája szempontjából egyrészt konfliktusforrásként jelent meg, másrészt viszont családi stratégiájának fontos elemét képezte a felekezetválasztás.⁴⁷ Mint korábban említettem, Forgách Simon Pemfflinger Orsolyát vette el 1559-ben, s ebből az alkalomból két esküvői meghívó is ránk maradt, melyek felekezeti szempontból is fontosak. Az egyik meghívó Habsburg Miksának szól, a másik pedig Dobó Istvánnak. Fontos különbség, hogy a meghívók tanúsága szerint két egymást követő (s vélhetően egybekapcsolódó) alkalommal is megülték az esküvőt, Miksa meghívója Diósgyőrbe szól december harmadikára s említi, hogy utána hatodikán Hertneken is tart az ünnepélyes alkalom.⁴⁸ Ezzel szemben Dobó István meghívójában már csak a hertneki esküvő szerepel, ami vélhetően egy zártabb körű esemény lehetett.⁴⁹ Ezt támasztja alá az az egyháztörténeti szempontból nem elhanyagolható különbség, hogy Miksa meghívójában Simon kiemeli: a szertartás Diósgyőrben a katolikus egyház rítusa szerint fog zajlani!⁵⁰ Ez egyrészt jól jelzi a korai konfesszionalizációs állapotokat, a markánsan még ki nem alakult határvonalakat,⁵¹ másrészt arra

⁴⁵ BÁRTFAI, 1910. 241. p.

⁴⁶ Legalábbis ami a Magyar Királyságot illeti. Erdélyben János Zsigmond halála után a Báthory családhoz fűződő Forgách kapcsolatok erősítésében komoly szerepe volt a Báthory István környezetében betöltött szerepével. Erről bővebben: HORN ILDIKÓ: A hatalom pillérei. A politikai elit az Erdélyi Fejedelemség megszilárdulásának korszakában. (1556–1588) Bp., 2013. (továbbiakban: HORN, 2013.) 166. p.; BARTA GÁBOR: Az Erdélyi fejedelemség első korszaka. (1526–1606) In: Erdély története. I. Szerk.: Makkai László – Mócsy András. Bp., 1986. 453–454. p.

⁴⁷ A még meglévő egyházzal és az udvarral szemben konfliktusokat jelenthetett a reformáció, míg a protestáns magyar elit irányába kapcsolódási pontot képzett.

⁴⁸ ÖStA. HHStA. StaW Hung. Fasc. 80.

⁴⁹ MNL OL. E 172. II. t. No. 13.

⁵⁰ ÖStA. HHStA. StaW Hung. Fasc. 80.

⁵¹ Természetesen ezt indokolja a még kialakulóban lévő-, s államilag még nem elfogadott protestáns egyházjog, így a katolikus szertartás volt a jogilag érvényes házasságkötés. Az viszont elgondolkodtató, hogy Thurzó Ferenc Nádasdy Tamáshoz és a soproni városi tanácshoz szóló esküvői meghívójában is visszaköszön a katolikus szertartással kapcsolatos latin szófordulat. Mint korábban írtam, Thurzó Ferenc protestáns hitre térése egyelőre megnyugtatóan nem tisztázott kérdés, így azt sem jelenthetjük ki, hogy az ő esetében a katolikus szertartás említését protestáns volta tette volna fontossá. A fordulat megjelenése egymáshoz időben elég közel (Thurzó 1556 Forgách 1559) arra is enged következtetni, hogy ebben az időszakban esetleg elképzelhető lett volna más szertartási formája is a házasságkötésnek, még ha az jogi értelemben nem is lett volna érvényes, és pont ez tette indokoltá a jogilag érvényes keret megjelölését. BOTTA, 1991. 294–295. p.; GECSÉNYI, 2010. 3. p; MIKLER 1906. 21. p.

is enged következtetni, hogy a kilenc évvel korábbi kegyelemlevél vallási intelme Forgách Ferenc esetén kívül is hatással lehetett a családra, ha kis mértékben is.

Simon az 50-es években bonyolódott konfliktusba Verancsics Antal⁵² egri püspökkel, a korszak zseniális diplomatájával, humanistájával. Kettejük konfliktusát két szempont alapján lehet leírni: egyrészt elkülöníthetünk egy felekezeti természetű szembenállást, másrészt az egy területen való közös hatalomgyakorlásból adódó hatalmaskodásokat. Először 1559-60 fordulóján Huszár Gál⁵³ ügyében kerültek szembe, ekkor Simon a katonasággal lehetőséget adott a prédikátor számára a menekülésre.⁵⁴ 1568-as egri főkapitányi kinevezésekor⁵⁵ az ellentét tovább mélyült.⁵⁶ A püspök komoly támadásnak tekintette, hogy az Eger környéki Felnémetibe protestáns prédikátort vitetett, a katolikus papot pedig templomából kizárta és jövedelme felét a protestáns lelkésznek adta.⁵⁷ Több esetben, hogy katonáinak zsoldját biztosítsa, papok hagyatékát foglalta le, de ez már kettős természetű, a vallási vonatkozás mellett már a hatalmaskodás kategóriába is beletartozik.⁵⁸ A Forgách-Verancsics konfliktus felekezeti vetületében

⁵² GÁL-MLAKÁR ZSÓFIA: Verancsics Antal korának humanista hálózatában. Vázlat egy kapcsolati háló modellezéséhez. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica*, 2009. fasc. 2. 115–144. p. (továbbiakban: GÁL-MLAKÁR, 2009.); UÓ: Adatok Verancsics Antal udvarának történetéhez. In: *Fons*, 2007. 2. sz. 279–337. p.; SÖRÖS PONGRÁC: Adatok Verancsics Antal primás családi viszonyaihoz. In: *Magyar Sion*, 1897. 1. sz. 18–31. p.; UÓ: Verancsics Antal további élete. In: *Magyar Sion*, 1898. 350–432. p.; THALLÓCZY LAJOS: Verancsics Antal mint egri püspök. In: *Történelmi Tár*, 1879. 3. sz. 597–598. p.

⁵³ Verancsics Antal 1559 végétől a Ferdinándtól kapott két rendeletre hivatkozva lépett fel a protestánsokkal szemben. A Huszár Gállal való szembenállása 1560-ban bontakozott ki, amikor a püspök Zay Ferenc felső-magyarországi és végvidéki kerületi főkapitány személyében segítséget kapott törekvéseihez. Zay 1560 októberében fogatja el Huszárt, ugyanakkor a polgárság és a katonaság – kiemelkedő személyiségként Forgách Simon is – közbenjárt Huszár ügyében Ferdinándnál és Miksánál, valamint gátolták a prédikátor Egerbe szállítását, ami oda vezetett, hogy végül megszöktették Kassáról, Forgách Simon unokasógora, Enyingi Török Ferenc személyében akadt új pártfogója Simon közbenjárásával. A Miksához folyamodó levelek egyikében az Ágostai hitvallás VII. cikkének idézete is megjelenik, ahogy Ráth György és Botta István megállapították, ez pedig egy újabb bizonyosága Forgách Simon felekezeti hovatartozásának, miután a levelet ő is aláírta a kassai helyőrség nevében. Österreichisches Staatsarchiv Haus- Hof- und Staatsarchiv (továbbiakban: ÖStA. HHStA.) StaW Hung. Fasc. 431a fol. 179–180.; BOTTA, 1991. 185. p.; bővebben: Uo., 150–189. p.

⁵⁴ BOTTA, 1991. 290. p.

⁵⁵ BÁRTFAI, 1910. 249. p.; SÖRÖS, 1899. 698. p.

⁵⁶ A főkapitányságnak és a püspökségnek Simon és Verancsics személyétől, felekezeti különbségeiktől eltekintve is viszállyokkal teli kapcsolata volt, ennek jó példája, hogy Verancsics Mágócsy Gáspár leváltásakor úgy vélekedik, hogy „végre már ez a pestis elment”, az itt említett konkrét Simon eseteken túl az egyházi javak katonai célra fordítása az egyházmegyére a többi kapitány munkássága alatt is negatív hatással volt. SÖRÖS, 1899.; BOTTA, 1991. 153. p.; ZOVÁNYI JENŐ: A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig. Bp., 1977. (továbbiakban: ZOVÁNYI, 1977.) 276. p.

⁵⁷ BÁRTFAI, 1910. 250. p.; SÖRÖS, 1899. 699. p.

⁵⁸ SÖRÖS, 1899. 699. p.

érezhető, hogy Simon cselekedetei provokálták a főpapot.⁵⁹ A hatalmaskodások miatti konfliktus 1559-től húzódott egészen 1572-ig. Többnyire a katonai költségek rendezésére irányultak Simon tettei, de 1569 és 1572 között Surány határainak ügyében már kisebb harcba kezdtek egymással, s itt már nem katonai költségekről, hanem Simon birtokairól volt szó.⁶⁰

Az evangélikus Forgách Simon ezekben az években emelkedett fel az elit soraiba, ennek pedig az volt a következménye, hogy igyekezett elsajátítani az arisztokraták viselkedésmódját egyháztámogató, mecénási tevékenységgel is. Ennek első, a forrásokból általunk ismert jelensége az volt, amikor Huszár Gált segítette Kassáról való kiszabadulásában, s minden bizonnyal Simonnak köszönhette a protestáns prédikátor, hogy Debrecenben a Simon rokonságához tartozó enyingi Török János Huszár Gált oltalmába vette.⁶¹ 1579-ben a főkapitánysága hatókörébe tartozó Nagymaros antitrinitárius prédikátorát igyekezett Simon elfogatni, igaz sikertelenül.⁶² Magatartásán és a budai pasának írt válaszlevelén érződik, hogy a hitújításnak ezen ágazatával kortársai többségéhez hasonlóan (s a katolikus gondolkodásmóddal ebben meg is egyezve) üldözendőnek tartotta a szentháromságtagadókat, „gonosztevőnek” nevezi, valamint „mi hitünket káromló papnak”.⁶³ 1591-ben a gyöngyösi protestánsokat támogatta Forgách Simon, átengedvén egy jobbágytelkét a gyülekezet számára, ahol a gyöngyösi protestánsok erre a célra házat építettek.⁶⁴ A későbbiekben kimutathatóan Bocatius Jánoson⁶⁵ keresztül támogatta Simon a saját felekezetét. Ő lett Bocatius János mecénása, s Bocatius 1598-ban Forgách Simon halálakor könyvet is szentelt mecénása emlékének.⁶⁶ Bocatius az eperjesi evangélikus iskola rektora volt.⁶⁷ Az ő támogatása a Forgáchok regionális hatalmának kiterjesztését is elősegítette.

⁵⁹ Huszár Gál elfogatása képez csak kivételt, ott Verancsics lépett fel először a protestantizmus ellen. GÁL-MLAKÁR, 2009. 127. p.

⁶⁰ BÁRTFAI, 1910. 254. p.; SÖRÖS, 1899. 701. p.; ZOVÁNYI, 1977. 278. p.

⁶¹ BOTTA, 1991. 204. p. A család kapcsolata Huszár Gállal ezt követően is megmaradt, Forgách Imre révén került Huszár az 1570-es években Komjátiba, mint lelkipásztor. BOTTA, 1991. 307–308. p.

⁶² A budai basák magyar nyelvű levelezése, 1. 1553–1589. Szerk.: Takáts Sándor – Eckhart Ferenc – Szekfű Gyula. Bp., 1915. 196–197. p., 174. levél. (továbbiakban: TAKÁTS–ECKHART–SZEKFŰ, 1915.); SZAKÁLY FERENC: Mezőváros és reformáció. Bp., 1995. 324. p.

⁶³ TAKÁTS–ECKHART–SZEKFŰ, 1915. 196–197. p., 174. levél.

⁶⁴ MNL OL. P 1887. (= Családi Levéltárak. A Forgách család gácsi iratai.) 6. dob. 15. tétel no. 9.

⁶⁵ Bocatius-ról bővebben: BOCATIUS JÁNOS: Öt év börtönben: 1606–1610. Ford., jegyz., utószó: Csonka Ferenc. Bp., 1985.; JANSON VILMOS: Bocatius János élete és munkái. Bp., 1918.; TÓTH GERGELY: Az erasmista szatirikus és a bebörtönzött mártír Bocatius két műve, a Hungaroteutomachia és az Olympias carceraria. In: Börtön, exilium és szenvedés Bethlen Miklós élettörténetének kora újkori kontextusai. Szerk.: Fajt Anita – Szilágyi Emőke Rita – Tóth Zsombor. Bp., 2017. 61–77. p.

⁶⁶ BOCATIUS, JOANNES: Musae parentales ... Simonis Forgacz, liberi baronis de Gyemes ... placide et pie 20. Septemb. anno MDXCVIII. demortui / Conscriptae et dedicatae filii eiusdem a m. Ioanne Bocatio p. l. Bártfa, 1598. (= RMK II. 257.) (továbbiakban: BOCATIUS, 1598.) Bocatius művében leírta, hogy Simon szerzett számára a császárnál nemességet és koszorús költői címet.

⁶⁷ BOCATIUS, 1598.

Felekezeti tudat és Simon végrendelete

A Forgách Simon által a gyermekei számára kijelölt felekezeti utak ugyanazt a józan reálpolitikusi attitűdöt mutatják, amit a végrendelet is tükröz.⁶⁸ A főúr minden bizonnyal már ekkor felismerte, hogy az elit első vonalában való megmaradásához elengedhetetlenül szükséges a katolizálás. Az 1598-ban született végrendelet *invokációjának* második részét a kora újkori végrendeletekre jellemző felajánlás képezte, mely egyfajta személyes vallomásnak, illetve rövid elmélkedésnek tekinthető a túlvilági életről.⁶⁹ Forgách Simon esetében ez egy szikáran egyszerű mondat: „Legelőször lelkömet az mindenható irgalmas, kegyelmes Úristennek szent kezeiben ajánlom, az ő szent fiának az mi urunk Krisztus Jézusnak az mi kegyelmes idvözítőnknek általa.”⁷⁰ Érezhető a végrendelező karakán, katonásan egyszerű stílusa, ám ez a pár szó is inkább a protestáns fohászokkal rokon, mint az ebben az időben született katolikus végrendeletek részleteivel.⁷¹ Az egyszerű, puritán szemlélet megmarad az *invokációban*, mert az itt jellemző temetési rendelkezések is ennek szellemében fogantak, Simon egyszerűen nyughelyét jelöli ki, a temetés „tisztességes” módját pedig feleségére és gyermekeire bízta.⁷² Ez szemben áll valamelyest a Kubinyi András által elemzett főúri végrendeletekkel, melyek nem egy esetben pontosan szabályozták magát a temetési szertartást, azoknak pompáját is.⁷³ Az ilyenkor

⁶⁸ Annál is inkább, mivel Forgách Ferenc bevallása szerint 1587-ben a pápa „eretnek atyja” miatt nem erősíti meg veszprémi püspöki kinevezésében. A mellékelt példa remekül mutatja, hogy a karrier szempontjából milyen nehézségeket támaszthatott az érvényesülésben a vallás kérdése. SÖRÖS, 1899. 599. p. A végrendelet elemzéséről a teljesség igénye nélkül: BAUR, PAUL: Testament und Bürgerschaft. Alltagsleben und Sachkultur im spätmittelalterlichen Konstanz. Sigmaringen, 1989. (Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen, 31.); BINSKI, PAUL: Medieval Death. Ritual and Representation. London, 1996.; ENTZ GÉZA: Középkori végrendeleteink művészeti vonatkozásai. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 1953. 171–175. p.; HORVÁTH JÓZSEF: A végrendelezés jogi motivációi a 17. századi Győrben. In: Széchenyi István Egyetem. Jogtörténeti Adattár. H.n., é.n. Online: jogtortenet.sze.hu / Tanulmányok / Oktatói tanulmányok – 2015. augusztus. (továbbiakban: HORVÁTH, é.n.); JARITZ, GERHARD: A végrendeletek és a városi mindennapi élet. A Duna-völgy példája a késő-középkorban. In: *Soproni Szemle*, 1999. 4. sz. 325–330. p.; KELÉNYI BORBÁLA: Késő középkori magyar fő- és köznemesi női végrendeletek. (1440–1526) Bp., 2015. (Kézirat. Doktori – PhD – értekezés. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola.); KUBINYI ANDRÁS: Főúri és nemesi végrendeletek a Jagelló-korban. In: *Soproni Szemle*, 1999. 4. sz. 331–342. p. (továbbiakban: KUBINYI, 1999.); LUPESCU MAKÓ, MÁRIA: „Item lego...” Gifts for the Soul in the late Medieval Transylvania. In: *Annual of Medieval Studies at CEU*, 2001. Nr. 7. 161–185. p.

⁶⁹ Erdélyi Testamentumok I. Hadviselő székelyek végrendeletei. Háromszék. Szerk.: Tüdős Kinga. Marosvásárhely, 2003. 18. p.

⁷⁰ MNL OL. P 287. Fasc. T. No. 13.

⁷¹ A végrendelet hitvallásának fogalmazása szikárságánál fogva minden bizonnyal Simoné, ennek teológiaiul kevésbé kidolgozott formája ezt bizonyítja.

⁷² MNL OL. P 287. Fasc. T. No. 13.

⁷³ Az, hogy Simon esetében a kegyes adományok, valamint a temetés pontos módjának leírása hiányzik a végrendeletből magyarázható azzal is, hogy Simon, mint az arisztokrácia soraiba lépő *homo novus* esetében a reprezentáció tanult minta, így a tökéletes alkalmazás nem feltétlenül valósulhat meg. Fennáll az az eshetőség is, hogy hirtelem betegsége miatt a gyorsan készített végrendelet felépülése esetén egy részlete-

szokásos kegyes adományok azonban hiányoznak Simon végrendeletéből. Ez azért is szokatlan, mert ezek a kegyes adományok a protestáns főurak végrendeleteinek is szerves részét képezték,⁷⁴ mint ezt Horváth József győri végrendeletekkel kapcsolatos kutatásai kimutatták.⁷⁵ Simon esetében azonban hiányoznak az ilyen adományok, s ezt egyfajta *argumentum ex silentio*-nak tekinthetjük, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a szintén meggyőződéses protestáns Forgách Imre 12 évvel korábbi végrendeletében részletesen rendelkezik ilyen kegyes adományokról, s az ő testamentumos urai között két katolikus egyházi is szerepel, a kalocsai érsek és a győri püspök.⁷⁶ Forgách Simon végrendeletét az esztergomi érsektől kért ítélőmesterrel foglaltatta írásba, sőt, az érseket megnevezte a végrendelete végrehajtói között is, ráadásul az első helyen.⁷⁷ A végrendelet megszületésekor Simon egyik fia, Ferenc már nyitrai püspök volt.⁷⁸

Amellett, hogy az evangélikus főúr tett gesztusokat a katolikusok irányába végrendeletében, hitében mégis szilárdan megmaradt, s ezt tanúsítja az is, hogy Simon még halála körül is egy szép hangú fiút kért Bocatius Jánostól az eperjesi iskola diákjai közül, aki a Bibliából olvasna fel számára.⁷⁹ Simon óvatossága, mely a végrendeletben már tetet öltött felekezeti kérdéseket illetően, nagy realitásérzékről tett tanúbizonyságot, hiszen már Ferenc fia is minden bizonnyal korai neveltetésétől katolikus lehetett.⁸⁰

Forgách Imre és a protestantizmus

A Forgách család felemelkedésében – ha a politikai- és katonai pályafutásokat tekintjük – Forgách Imrének, Simon és Ferenc kisebb testvérének szerényebb szerepe volt bátyjainál. Más szempontok szerint, többek között a család reformációhoz való kötődésének tekintetében kiemelten fontos figura volt.

Imre bátyjához, Ferenchez hasonlóan az udvari karriermodell szerint kezdte meg pályafutását, minden bizonnyal Ferenc befolyásának köszönhetően: 1563-ban részt vett Miksa királlyá koronázásán, emellett I. Ferdinánd

sebbel kívánta pótolni, azonban ilyen nem maradt ránk. Ennek az esélyét növeli az is, hogy az 1598-as végrendelettel hagyatéki lista sem maradt fenn, pedig az többnyire a végrendelet velejárója. Az, hogy Simon a temetés tisztességes módját feleségére és gyermekeire bízta, azt a lehetőséget is magában hordozza, hogy erről az érintettekkel szóban értekezett, s ezt már nem kívánta írásba is foglalni. KUBINYI, 1999. 414. p.

⁷⁴ HORVÁTH, é.n.

⁷⁵ HORVÁTH, é.n.

⁷⁶ BÁRTFAI, 1910. 318. p. Forgách Imre csak lánygyermeket hagyott maga után, ellentétben Forgách Simonnal, akinek lényeges volt gyermekeinek (köztük egy katolikus főpapnak) a sikeres előmenetele, s ez Simon részéről indokolható felekezeti szempontból tapintatosabb eljárást a kegyes adományok kapcsán.

⁷⁷ MNL OL. P 287. Fasc. T. No. 13.

⁷⁸ MNL OL. P 287. Fasc. T. No. 13.

⁷⁹ Érdemes megjegyeznünk, hogy ennek alapján valószínűsíthető, hogy Simon rendszeresen Bibliát olvasó ember volt, ez pedig mély vallásos érzületről tanúskodik. A felolvasó fiú kérését indokolhatja egészségi állapota, esetlegesen a látása se lehetett teljesen jó. BOCATIUS, 1598.

⁸⁰ BÁRTFAI, 1910. 323. p.

és Miksa kétlovas szolgálója volt 1564 és 67 között.⁸¹ Karrierjét vélhetően megzavarta Forgách Ferenc 1568-as távozása Erdélybe, ekkor feltételezhető, hogy a Habsburgok bizalma a Forgáchokat illetően megingott.⁸² Az bizonyos, hogy innentől az udvari és esetleges katonai karrier helyett inkább a lokális elit irányába mozgott, amikor 1582-ben megszerezte zálogként Trencsén várát s vele a vármegye főispánságát.⁸³ Imre 1569 után egyre inkább az értelmiségi lét irányába tolódott el, minden bizonnyal a személyisége hatására választotta ezt a pályát.⁸⁴ Ennek ékes bizonyítéka, hogy levelezési kapcsolatban állt Rimay Jánossal, Kovacsóczy Farkassal, Dudith Andrással, Hugo Blotius-szal, Karol Zerotinnal, és Théodore de Béze-zel, emellett Rimay 1592-ben Trencsénből Justus Lipsiushoz írott levelében a „műzsák legnagyobb mecénásának” és „tudománnyal és életével kiváló férfiú”-nak nevezi, egyúttal Lipsius csodálójának is.⁸⁵ A család 1568-ban tett birtokfelosztásával komjáti uradalma is Imrének jutott, s ez azért ki-

⁸¹ BOTTA, 1991. 291. p.; PÁLFFY GÉZA: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Bp., 2010. 112–113., 125. p. 1550 után indult emelkedésnek a magyarok létszáma a bécsi udvartartásban, s az egy, kettő, három vagy négy lovassal szolgáló udvarnokok, apródok és étekgókok között volt a legtöbb magyar nemes. Ha a magyarok által betöltött tisztségeket nézzük, akkor az Imre számára nyert tisztség a középkategóriát üti meg, de a későbbiekre nézve ideális kiindulópontot nyújthatott volna, ha Imre az udvarban marad. Ebben az időszakban némi katonai szereplést is magáénak mondhatott, 1565-ben 200 lovaszt vezetett. Forgách Ferenc emlékiratai 829.

⁸² Bártfai szerint a Dobó–Balassa összeesküvéssel „rokonszenvező” Imrének 1569-ben menekülnie kellett Erdélybe, erre viszont forrást nem közöl. Állítását Botta István úgy veszi át, hogy állítólagosnak tekinti azt. Jelenlegi kutatásaim folyamán erre vonatkozó forrást én sem találtam, azonban nem tekinthető teljesen alaptalannak a közlés, ha figyelembe vesszük, hogy Simont Rueber meg is akarta volna vádolni, az 1569-es országgyűlésen azonban Simont csak tanúként nevezték meg. Ebből érzékelhető egyfajta bizalmatlanság a Forgáchok irányába, s ez indokolhatja Imre távozását. KÁROLYI ÁRPÁD: Okiratok a Dobó–Balassa-féle összeesküvés történetéhez, 1569–1572. In: *Történelmi Tár*, 1879. 4. sz. 571., 688. p.; BÁRTFAI, 1910. 253–255. p.; SÖRÖS, 1899. 704. p. Az összeesküvést illetően Forgách Simon leírása: FORGÁCH, 1977. 946–947. p.

⁸³ MNL OL. A 57. 4.337 – 340. Bártfai pontatlanul ír 1583-at a Királyi Könyvek tanúsága szerint. BÁRTFAI, 1910. 313. p.

⁸⁴ Nevéhez fűződik Johannes Sommer *Vita Jacobi despotae Moldavarum...* című munkájának, valamint a *De Szigetho Hungariae propugnaculo a Turco anno Christi 1566.* wittenbergi 1587. évi kiadásai is. Dolgozott Forgách Ferenc történeti munkájának sajtó alá rendezésén is. Ő maga a szikszói csatáról és Székesfehérvár ostromáról, valamint Fülek visszafoglalásáról is írt rövidebb történeti munkákat (csak a szikszói eseményeket tárgyaló maradt az utókorra). Emellett ránk maradt könyveinek összefoglalása. BÁRTFAI, 1910. 314. p.; BOTTA, 1991. 292–293. p.; Magyarországi magánkönyvtárak II., 1588–1721. Szerk.: Monok István. Szeged, 1992.; SZABÓ ANDRÁS: Majdnem történetíró. Forgách Imre befejezetlen történelmi munkája az 1588-as szikszói csatáról. In: *Humanista történetírás és neolatin irodalom a 15–18. századi Magyarországon.* Szerk.: Békés Enikő – Kasza Péter – Lengyel Réka. Bp., 2015. 40–47. p. (továbbiakban: SZABÓ, 2015.); *De Szigetho Hungariae propugnaculo* (Zrínyi-album), Wittenberg 1587. Bp., 1987. (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 15.) (Szabó András kísérőtanulmánya.)

⁸⁵ PÉTER KATALIN: Házasság a régi Magyarországon, 16–17. század. Bp., 2008. (továbbiakban: PÉTER, 2008.) 89. p.; BOTTA, 1991. 293. p.; Régi magyar levelestár. I. Szerk.: Hargittay Emil. Bp., 1981. (továbbiakban: HARGITTAY, 1981.) 269. p.

emelten fontos, mert Huszár Gál Komjátiban is töltött be lelkipásztori szolgálatot, s ennek ideje a birtokosztály utánra esik, így ebben az időszakban Imre támogathatta őt. 1573-ban Forgách Imre gyermekének keresztelese kapcsán (melyet Huszár végzett) írt rendkívül elismerően a reformátorról.⁸⁶ Támogatta a helvét irányzatot követő Huszár Jánost, valamint több ágostai hitvallású diák wittenbergi tanulmányát is.⁸⁷ Imre jelentős patronáló tevékenységének ékes bizonyítéka, hogy 1586-os végrendeletében 200 forintot hagy őt wittenbergi diák ellátására, továbbá összesen még 170 forintot lelkészek, iskolamesterek és kántorok támogatására.⁸⁸

Mecénási tevékenysége s kiterjedt levelezési kapcsolatai mellett Forgách Imre házasságai révén is kapcsolódik a magyarországi reformáció történetéhez: három házasságából kettőt emelnék ki. 1576-ban nősült másodszor, Thurzó Ferenc özvegyét, Zrínyi Katalint vette el.⁸⁹ Ilyen módon az ő nevelésébe került Thurzó György, a későbbi nádor, s 1582-ig ez az állapot állt fenn. Ekkor ugyanis a Thurzó Szaniszlóval folytatott pereskedés folyamánként Ernő főherceg környezetébe került György. Véleményem szerint azért különösen fontos ez a hatéves periódus, mert ez nagyban meghatározhatta Thurzó György vallási nevelését. Forgách Imre egyértelműen ágostai hitvallású környezete komoly hatással lehetett rá, sőt, kijelenthetjük, hogy a Forgách család egésze is, miután György 19 évesen Forgách Simon lányát, Zsófiát vette feleségül 1585-ben.⁹⁰ Imre harmadik házasságának jelentőségét az adja meg, hogy Katalin szidóniai szász hercegnőt vette feleségül 1586-ban,⁹¹ amikor Szászország jelentős protestáns hatalom volt.⁹²

⁸⁶ BÁRTFAI, 1910. 312. p.; BOTTA, 1991. 307. p

⁸⁷ ZOVÁNYI, 1977. 252. p. Itt tartom érdemesnek megjegyezni Szabó Andrásnak azt a feltevését is, miszerint Forgách Imrének a vizsolyi Biblia létrehozásához is lehetett köze. Bővebben: SZABÓ, 2015. 41. p.

⁸⁸ BÁRTFAI, 1910. 318–319. p.

⁸⁹ NAGY, 1999.; ELIÁŠ, 2010. 91. p.

⁹⁰ BÁRTFAI, 1910. 316–317., 491. p; BOTTA, 1991. 291–292. p.; PÁLFFY, 2011. 67. p.

⁹¹ BÁRTFAI, 1910. 318. p.; PÉTER, 2008. 87. p.; NAGY, 1999.; ELIÁŠ, 2010. 91. p.

⁹² PÉTER, 2008. 87. p.

Forgách Simon utódai és a felekezeti választás

A 13. generáció a felekezeti diverzitás tekintetében követte a Forgách Simon és testvére által adott mintát. Simon második fia, Ferenc (1560–1615) minden bizonnyal már eleve katolikusként nevelkedhetett.⁹³ Ferenc keresztnéve és az egyházi pálya is megegyezik nagybátyjával, s az egyezés mögött vélhetően tudatos családi stratégia (és arisztokratikus program névadás) áll. Feltehetőleg Simon már a saját és testvére, Ferenc esetében látta, hogy az eltérő felekezethez való tartozás a család számára stratégiai előnyöket hordozhat. Ferenc Rómában tanult a *Collegium Germanicum et Hungaricum*-ban.⁹⁴ Simon elsőszülött gyermekét, Zsigmondot (1559–1621) (a családhoz rokoni szálakkal kötődő⁹⁵) Báthory István lengyel király udvarába küldte nevelkedni, tehát egy katolikus király udvarába egy felekezeti-ileg heterogén, azonban erős katolikusággal bíró országba.⁹⁶ Harmadik fiáról, Forgách Jánosról jelenleg sajnos kevés információval rendelkezünk,⁹⁷ az ő személyének részletesebb feltárása további kutatás feladata lesz. Sokatmondó, hogy Simon csak negyedik fiát, Miklóst küldi a protes-

⁹³ Érdekes módon ugyanez történik a Kornis család esetében is ebben az időszakban. Bővebben: HORN ILDIKÓ: Az unitárius elit stratégiái. (1571–1603) In: *Keresztény Magvető*, 1999. 1–2. sz. 28–34. p.

⁹⁴ Forgách Mihály Justus Lipsiusnak írott levele szerint Ferenc csak Rómában hagyta el a protestantizmust, azonban ez a megközelítés valószínűtlen, ha figyelembe vesszük, hogy pontosan hova is ment tanulni. Mihály levelében más pontatlanság is megjelent: atyját egész Magyarország kapitányaként jelöli meg 1588-ban, holott akkor már Simon lemondott korábbi katonai tisztéről, s ezt megelőzően sem volt az egész ország kapitánya, csupán egy adott végvidéké. Az akkor 19 éves Mihály minden bizonnyal Lipsiusnak próbált imponálni ezekkel a torzításokkal, miután az egész levél célja a humanista szimpátiájának elnyerése volt, s Mihály soraiból pontosan tudjuk, hogy Lipsiust magához hasonló hitelveket vallónak tartotta, ezért is érezhette úgy, hogy testvére katolikus voltát magyaráznia kell, netán annak körülményeit szépíteni. A sors fintora, hogy Lipsius három évvel később maga is katolikus lett. TUSOR, 2008. 54. p.; HARGITTAY 1981. 234.

⁹⁵ NAGY, 1999.

⁹⁶ Zsigmond Krakkóból levelezik atyjával. MNL OL. P 287. fasc. CC/2. no. 7. Báthory István lengyel királyként igen hangsúlyosan folytatta katolikus hitéletét. Ez megnyilvánult személyes vallásgyakorlásában, abban, hogy szinte minden nap hallgatott misét nem csak magánkápolnájában, de jelentős városi templomokban is, valamint a jezsuiták támogatásában. Amennyiben Zsigmond a rendszeres kísérethez tartozott, úgy minden bizonnyal neki is részt kellett venni ezeken az alkalmakon. Az bizonyosabbnak látszik, hogy a Báthory István hangsúlyos, nyilvános gesztusokkal gyakorolt katolikus hitéletének elemei a király környezetében nem kerülhették el teljesen Zsigmondot. Emellett Báthory István udvarát ideális környezetnek tekinthette Simon fia számára, az egyszerű, katonás és férfias léghő Simon értékrendjével egybeesett, s minden bizonnyal a fia számára eltervezett katonai-közéleti pályaképhez is ez illett a leginkább. Kiemelten fontos lehetett a királyi udvar megismerése neveltetése során. Edigi tudásunk szerint ebben az atya nem részesült, érthető, ha fia számára ezt előmeneteléhez fontosnak tartotta. Érdekes ezt párhuzamba állítanunk Bocskai István esetével, aki Báthory környezetébe kerülve, miután udvari neveltetésen már átesett, katonai feladatkört kapott. HORN, 2013. 199–202. p.; HORN ILDIKÓ: Bocskai István a Báthoryak udvarában. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica*, 2008. fasc. 2. 47–56. p., 49. p.

⁹⁷ BÁRTFAI, 1910. 491. p.

táns hagyományokkal bíró wittenbergi egyetemre. Az 1580-as években itt folytatott tanulmányok után azonban végül ő is a katolikus Padovában egészítette ki tanulmányait 1590-től itáliai körúttal.⁹⁸

Simon 1598-ban bekövetkező halála után a család életében elsőszülött fia, Zsigmond töltötte be a központi szerepet. Az ő karrierje 1603-ban indult el valójában, amikor Nógrád, Sáros és Szabolcs vármegye főispánjává nevezte ki II. Rudolf.⁹⁹ Ezt követően 1604 márciusában kapta pohárnokmesteri kinevezését, így az ország főméltóságai közé került.¹⁰⁰

Ezt követte időben a tanulmány szempontjából kulcsfontosságúnak tekinthető konverziója. Tusor Péter kutatásai kimutatták, hogy – szemben a korábbi téves vélekedésekkel¹⁰¹ – Zsigmond vallásváltására 1604 őszén került sor.¹⁰² A konverzióról Giovanni Ferreri prágai pápai nuncius 1604. október 11-én keltezett levelében jelentett a pápa számára, viszont a térítésben a vezető szerep egyértelműen a jezsuita Alfonso Carilloé, Báthory Zsigmond korábbi gyóntatójává volt.¹⁰³ Tusor Péter kimutatja, hogy a konverziók több indítókra vezethetők vissza, valamint kevés a hiteles forrás az áttérések okaira. (Erre ritka példa Batthyány Ádám áttérési irata 1620-ból.¹⁰⁴) A jezsuita iratok az áttérésekről való beszámolóik során didaktikus szemléletben íródtak, de tartalmazznak fontos adatokat.¹⁰⁵ Forgách Zsigmond esetében is hasonlóan didaktikus szemléletű beszámolóról van szó sajnálatosan, így (re)katolizálásának indítékai nehezen megítélhetők. A Tusor Péter által vizsgált Carillo-szöveg alapján látszik, hogy hosszú folyamat lehetett az áttérés,¹⁰⁶ melyhez hozzájárulhattak a korábban említett, a katolikus lengyel királyi udvar környezetében eltöltött évek is. A beszámolóban Zsigmond virrasztása, ami a megtéréshez vezet, mint kataritikus élmény jelenik meg,¹⁰⁷ s ez egyértelműen a didaktikus eszköztár eleme. A konverzió aktusa nem nyilvánosan játszódott le.¹⁰⁸ Tusor Péter tanulmányában az áttérést inkább lelki, semmint egyéb előnyök reményében

⁹⁸ BÁRTFAI, 1910. 492–493. p.; MNL OL. P 287. fasc. CC/2. no. 17. és 19. Forgách Mihály és Krakкаи Demeter leveleiből értesülünk Mihály itáliai utazásairól.

⁹⁹ MNL OL. A 57. 37.218.

¹⁰⁰ MNL OL. A 57. 5:647.

¹⁰¹ A korábbi szakirodalom alapján Forgách Zsigmondot Pázmány térítette át: FRAKNÓI VILMOS: Pázmány Péter és kora, 1. Pest, 1868. 616–617. p. Más változatban Forgách Mihállyal együtt tért át Forgách Ferenc hatására 1603-ban. ACKERMANN KÁLMÁN: Forgách Ferenc bíboros, esztergomi érsek. Bp., 1918. 35–40. p. Nála megjelenik a gondolat, hogy Forgách Ferenc hatására Zsigmond és Mihály is katolizált, erről viszont Bártfai nem tud, s az információ azért sem tűnik hitelesnek, mert Mihály végrendeletében úgy rendelkezett, hogy Forgách Imre mellé temessék, aki a család szintén kiemelkedő protestáns alakja volt. BÁRTFAI, 1910. 494. p.

¹⁰² TUSOR PÉTER: Forgách Zsigmond katolizálása. (Egy római misszilis [irodalom]történeti forrásértéke.) In: Eruditio, Virtus et Constantia. Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére. I. köt. Szerk.: Imre Mihály et al. Debrecen, 2011. 640–646. (továbbiakban: TUSOR, 2011.) 642. p.

¹⁰³ TUSOR, 2011. 643. p.

¹⁰⁴ TUSOR, 2011. 641. p.

¹⁰⁵ TUSOR, 2011. 641. p.

¹⁰⁶ TUSOR, 2011. 644. p.

¹⁰⁷ TUSOR, 2011. 644. p.

¹⁰⁸ TUSOR, 2011. 644. p.

történt váltásként látja, emellett szól, hogy Zsigmondot folyamatosan érték környezeti hatások a katolikus felekezet oldaláról, valamint konverziója hosszas győzködés és hittételek megvitatásán alapult.¹⁰⁹ Ettől eltekintve azonban amellett a tény mellett sem mehetünk el, hogy Zsigmond, Carillo beszámolója szerint, először nem kívánta érvényesíteni a „cuius regio, eius religio” elvét, tehát meg akarta hagyni jobbágyságait hitükben, erről azonban Carillo lebeszélte.¹¹⁰ Az a tényező sem elhanyagolható, hogy 1604 augusztusától (a 22. articulusnak köszönhetően) fokozódott a vallási feszültség Felső-Magyarországon, ami szeptember 8-ra nyílt ellenállásba csapott át.¹¹¹ Forgách Zsigmond birtokai és térítési kísérlete is áldozatul esik az ősz folyamán Bocskai hajdúinak,¹¹² s ezt figyelembe véve, nem zárhatjuk ki, hogy Forgách Zsigmond konverziója a Habsburg uralkodóház és udvar irányában tanúsított hűség manifesztumaként is értelmezhető,¹¹³ tekintve, hogy emelkedését II. Rudolfnak köszönhetette s pályafutása további kiteljesedését is onnan várhatta. Öccse egyházi karriermodellje révén szintén az udvarhoz kötődött. A hosszabb távú karrierstratégia szempontjából tehát nem elhanyagolható a gondolat, miszerint Zsigmond távlatokban gondolkodva előnyt látott a katolikus egyház keblére való „megtérésben”. Véleményem szerint a két szempontrendszer együttes alkalmazása adhatja meg a helyes választ: Zsigmond részben lelki indíttatásból, részben a későbbi előnyök reményében dönthetett a konverzió mellett.

Forgách Zsigmond további karrierje 1606-tól mutat ismét emelkedő tendenciát: 1606 júliusában országbírói kinevezést kapott,¹¹⁴ melyet 1608-ig viselt, ekkor királyi tárnokmester lett,¹¹⁵ majd 1610 és 1618 között ismét országbíró,¹¹⁶ hogy utána 1618-ban a legmagasabb országos méltóságot, a nádori címet is elnyerje.¹¹⁷ A fokozatos, gyorsnak tekinthető politikai-hivatali előmenetel nem különíthető el a konverziótól, mely, más tettei mellett, az udvar számára komoly érvet jelenthetett Zsigmond személye mellett.

Simon második fia, Ferenc, mint korábban láttuk, már korai neveltetésétől fogva katolikus hitben élhetett. Az ő pályafutását az azt feldolgozó bőséges szakirodalom miatt¹¹⁸ csak röviden vázolólok. Tanulmányai után

¹⁰⁹ TUSOR, 2011. 644. p.

¹¹⁰ TUSOR, 2011. 642. p. (Forgách Zsigmond jezsuita térítőket kért ehhez a feladathoz.)

¹¹¹ TUSOR, 2011. 644. p.

¹¹² TUSOR, 2011. 645. p.

¹¹³ Érdemes kiemelni, hogy Forgách Simon végrendeletének záró szakaszában arra intette fiait, hogy „Utolszor szerelmes gyermekeimet azon kérem, hogy legelőször Istenfélők legyenek, tökéletes és jámbor életben foglalják magokat, fejedelmőknek hívek legyenek, mindön erejükkel, töhetségekkel igyekezzenek úgy szolgálni őfölségének, hogy okok legyen őfölségeknek velek való jótéteményekre.” MNL OL. P 287 Fasc. T. No. 13.

¹¹⁴ MNL OL. A 57. 5:847.

¹¹⁵ A magyar arisztokrácia családi kapcsolatrendszere a 16-17. században. In: Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára. Online: archivum.piar.hu – 2019. december / Kutatások / Arisztokrácia.

¹¹⁶ MNL OL. A 57. 6:92.

¹¹⁷ Ld. 115. sz. jegyz.

¹¹⁸ A teljesség igénye nélkül: BÁRTFAI, 1910. 489–490. p. (Ferenc életét röviden összefoglalva); ACKERMANN KÁLMÁN: Forgách Ferenc bíboros, esztergomi érsek : életrajzi ta-

1586-ban esztergomi kanonok lett,¹¹⁹ majd 1587-ben veszprémi püspöknek nevezte ki az uralkodó (mint korábban említettük, a pápa ezzel kapcsolatban némi nehézséget támasztott,¹²⁰ de a jelek szerint 1588-ra ezek elhárultak, mivel ekkor Forgách Simon levélben köszöni meg az uralkodónak, hogy fia megkapta a veszprémi püspöki tiszteletet),¹²¹ 1596-ban pedig nyitrai püspök lett.¹²² 1603-ban kapta meg kancellári kinevezését,¹²³ 1607-ben pedig esztergomi érsek,¹²⁴ valamint királyi helytartó és bíboros lett 1615-ös haláláig.¹²⁵ Rangemelkedésén jól látható, hogy a legfontosabb tisztségeket Zsigmond áttérése után sikerült Ferencnek is elnyernie.

Összegzés

A mohácsi csatát követő időszakban a Forgách család már meglehetősen korán protestánsná lett s ragaszkodott is a lutheri tanokhoz, hiszen a királyi kegyelemvel ellenére csupán egyetlen családtag hagyta el a protestáns hitet. Azt is jól láthatjuk ugyanakkor, hogy a diverzifikált családi stratégiában való gondolkodás segítette meglátni a Forgáchok számára azt, hogy a vallásváltás milyen gyakorlati előnyökkel is járhat. A váradi püspök Forgách Ferenc számára nyilvánvaló karrierrel kecsegtetett a katolikus egyház, ugyanakkor kimutatható, hogy a katolicizmus identitásának részévé vált nagyjából egy évtizeden belül. Simon ragaszkodott protestáns hitéhez és egész élete folyamán nem habozott megragadni az eszközöket, hogy hatalmát és kapcsolatait felhasználva egyháza előbbre jutását biztosítsa. Élete végéig privát hitéletében is őszintén tartotta meg a lutheri hitet, azonban, a 11. generációhoz hasonlóan, ő is felismerte a felekezeti szempontból is többoldalú családi stratégia előnyeit. Ez egyértelműen megmutatkozik második fia, Ferenc pályafutásán. Elsőszülött fia, Zsigmond minden bizonnyal a környezete hatására és a számára esetlegesen megnyíló előnyökre és hivatali előmenetelre való tekintettel dönthetett 1604-ben a konverzió mellett, hosszas győzködés után. Minden bizonnyal saját lelkiismerete is közrejátszott áttérésében. Érdekes kérdés lenne, hogy amennyiben Simon két másik gyermeke, János és Miklós életben maradnak, miként döntöttek volna felekezeti döntésükkel illetően. Ezt azonban korai haláluk miatt kideríteni már nem tudjuk. Összességében elmondhatjuk tehát, hogy Simon felekezeti családi stratégiája minden szempontból sikeres volt. A családját minden eszközzel az elitbe emelni kívánó Forgách Simon, bár a privát hitéletét tekintve az utolsó percéig evangélikus maradt, az őt követő generációk

nulmányok az ellenreformáció korához. Bp., 1918.; SÖRÖS PONGRÁC: Forgách Ferenc élete. Bp., 1896.; Uő: Forgách Ferenc a bíboros. In: *Századok*, 1901. 577–608., 691–723., 774–818. p.; TUSOR, 2008. 54–55. p.; TUSOR PÉTER: Az esztergomi „bíborosi szék” történetéhez. In: *Vigília*, 2004. 1. sz. 13–24. p.; Uő: Pázmány Péter esztergomi érseki kinevezése. (A Habsburg-, a pápai udvar és Magyarország az 1610-es évek derekán.) In: *Századok*, 2014. 5. sz. 1081–1110. p.

¹¹⁹ BÁRTFAI, 1910. 489. p.

¹²⁰ A pápa „eretnek atyja” miatt nem erősíti meg veszprémi püspöki kinevezésében, vö. 68. sz. jegyz.

¹²¹ MNL OL. A 57. 4:486.

¹²² MNL OL. A 57. 5:217.

¹²³ MNL OL. A 57. 5:531.

¹²⁴ MNL OL. A 57. 5:812.

¹²⁵ BÁRTFAI, 1910. 490. p.

számára mértani pontossággal határozta meg a karrierépítés útját, amiben a felekezetválasztás kardinális szerepet játszott. Az utódok pályája a döntést igazolta, amennyiben a 17. századi Magyar Királyság legfontosabb politikusaivá, arisztokratáivá váltak.